

В.В. Олейников – викладач кафедри теорії та історії держави і права Донецького юридичного інституту Лузанського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ М.А. БАЛУГ'ЯНСЬКОГО

Правова і економічна концепції видатного українського вченого Михайла Андрійовича Балуг'янського є на сьогодні малодослідженим аспектом вітчизняної історії правових і економічних вчень. При цьому, погляди цього вченого стосовно проблем законодавчого врегулювання і реалізації фінансової політики держави цікаві як джерело історичного досвіду для сучасної української науки фінансового права, що і зумовлює актуальність даної роботи.

Серед дослідників творчості та біографів М.А. Балуг'янського слід виділити А.Н. Фатєєва [1], Є.М. Косачевську [2], С.М. Голубку [3], а також словацьку вчену Т. Байцуру [4], угорця Л. Тарді [5] та ін.

М.А. Балуг'янський (1769-1847) народився у селі Вишня Ольшава Земплєнського комітату (зараз Словаччина) в родині уніатського священика. Після закінчення гімназії був за державний рахунок відправлений для продовження освіти на філософському факультеті академії правознавства в Кошша (Кошіце), яку закінчив з відзнакою. Свою освіту М.А. Балуг'янський закінчив у Віденському університеті, з успіхом виконав за два роки чотирьохрічний курс юридичного факультету [2, с. 28, 29]. Був улюбленим учнем професора Й. фон Зонненфельса. Захистив докторську дисертацію “Про зерносховища” і отримав кафедру в Пештському університеті.

Приймав участь у русі угорських яacobінців, був членом “Товариства свободи та рівності”. М.А. Балуг'янського, як і багатьох інших членів таємної організації, було внесено до списку осіб, що підлягають арешту. Але йому вдалося цього уникнути. У 1795 р. М.А. Балуг'янського було повністю реабілітовано.

У 1803 р. вченого було запрошено до Росії. Тут він стає професором (1803-1824) Санкт-Петербурзького педагогічного інституту, (з грудня 1816 р. – Головний педагогічний інститут). Коли 14 лютого 1819 р. цей заклад було перетворене на Імператорський Санкт-Петербурзький університет, М.А. Балуг'янський став його першим ректором (1819-1821).

Він був членом комісії М.М. Сперанського зі складання Повного зібрання і Зводу законів Російської імперії, автором великої кількості записок, праць з адміністративного права, фінансів, місцевого самоуправління тощо.

Досліджуючи творчість М.А. Балуг'янського, професор І.Б. Усенко зазначає, що за винятком короткочасних “яacobінських захоплень”, вчений у своїх наукових поглядах послідовно відстоював ідеї Освіченого

абсолютизму, він був прибічником раціоналізму, вважав, що уряд має керуватися принципами розуму та законності [6, с. 32].

М.А. Балуг'янський зауважував також, що всезагальне благо може бути лише сумою всіх приватних благ. Щоб досягти цієї мети, необхідно, серед іншого, “запровадити: цілковиту правосудність, цілковиту свободу, цілковиту рівноправність” [3, с. 165].

Опубліковані проекти державних перетворень, різні замітки і записки, що належать перу М.А. Балуг'янського, показують, що головну причину і джерело деспотизму державної влади він бачив не в монарху, а в чиновництві. На думку М.А. Балуг'янського, “свавілья і деспотизм” чиновників можуть бути обмежені лише за допомогою режиму законності і принципу розподілу гілок влади. Цей принцип учений розумів не в сенсі відділення цих гілок одна від одної, а як розділення владних функцій або повноважень. Особливо велике значення він надавав в своїх проектах державних реформ відділенню судової влади від урядової, тобто виконавчої. Судову владу вчений ставив на друге місце після законодавчої [8, с. 215-219].

Будуючи проекти демократичного державного устрою, вчений значну увагу приділяв проблемам акумулювання, розподілу, використання грошових фондів та питанням правового забезпечення цих процесів.

Будучи послідовником смітіанства, М.А. Балуг'янський написав ґрунтовну працю “Про національне багатство. Зображення різноманітних господарських систем”. У роботі “Національне багатство...” М.А. Балуг'янський піддав аналізу три господарські системи, що втілювали собою економіку сучасного йому людського суспільства. За його словами, перша є так званою “комерційною системою”, тобто системою, що заснована на торгівлі і вимірює багатство народу в грошах. Друга – “система економістів або фізіократів”, що вбачає головне багатство в “необроблених дарах землі”. Третя – “теорія Адама Сміта, заснована на праці і міні” [7, с. 136]. Кожній з названих господарських систем відповідають, на думку М.А. Балуг'янського, певний політичний режим і правовий порядок, певний спосіб державного врегулювання економічних процесів.

Найважливішу роль при комерційній системі грають міські жителі. Цей клас при даній системі необхідно розвивати й примножувати, навіть в збиток іншим класам суспільства. Держава в умовах комерційної системи повинна узяти на себе управління “загальною промисловістю народу”. “Як батько сімейства кожному його членові призначає своє заняття, так і держава повинна наказувати кожному громадянину, яким родом промисловості зобов'язаний він займатися. Громадянин повинен займатися не тими промислами, від яких він отримує більше прибутків, але тими, які приносять більше державі користі. Головна ж користь держави полягає в тому, щоб прибували гроші. Отже, науки, землеробство, мануфактура і навіть торгівля не можуть продовжувати природної своєї течії, але

прозорливість верховного уряду майстерним чином повинна направляти їхній розвиток” [7, с. 140].

Комерційна система передбачає, що найважливішу частину промисловості складають фабрики і мануфактура, що виробляють товари для зовнішньої торгівлі. Саме вони мають бути, за логікою цієї системи, “головним предметом опікування уряду”. На думку М.А. Балуг’янського, господарська система, заснована на торгівлі, диктує державі і певну поведінку на міжнародній арені, у взаєминах з іншими країнами. Перетворення в якій-небудь країні зовнішньої торгівлі в основне джерело доходів неминуче примушує державну владу прагнути до досягнення зверхності своєї країни над іншими.

Система фізіократів або економістів, відзначав М.А. Балуг’янський, передбачає “необмежену свободу” у всіх галузях промисловості і сферах діяльності. З точки зору економістів, кожна людина сама краще знає, що для неї корисніше. Проте користь кожної людини не повинна суперечити користі державній, бо загальне благо є ні що інше, як сума всіх приватних благ. На користь даної господарської системи повинно встановити в суспільстві “досконале правосуддя, досконалу свободу і досконалу рівність”.

Висновок, зроблений М.А. Балуг’янським в іншій його роботі з “Статистичного журналу” – “Про розподіл і обіг багатства”, – дозволяє зрозуміти, що симпатії його були явно не на стороні комерційної системи. “Отже, зі всіх державних турбот, – писав він – піклування про вміст і множення грошей є саме непотрібне. Золото і срібло, так само як й інші товари, купуються за відому ціну. Коли держава ряє товари, то в цих металах воно відчуватиме набагато менший недолік, ніж в іноземних винах... Висока проба і свобода торгівлі без втручання уряду складають, здається, всю політику відносно грошей” [3, с. 192].

Професор В.О. Томсінов вказує, що однією з найважливіших робіт вченого стала розробка проектів звільнення поміщицьких кріпосних селян, пропозицій по зміні статусу державних селян. У травні – червні 1818 р. він написав “Зауваження щодо плану, якого можна було б дотримуватися зі справи про селян”, влітку 1819 р. – “Зауваження на роботи виконані та ті, які ще треба виконати по законодавству про селян”, у грудні 1819 р. – закінчив записку “Зауваження для його сиятельство міністра фінансів на роботи відносно уложення щодо селян”. В ці часи М.А. Балуг’янський створив велику працю про кріпосне право, в якій розглянув законодавство про селян “в найголовніших європейських державах” (Австрії, Англії, Данії, Пруссії, Франції), описав процес закріпачення селян у Росії, проаналізував їхнє положення на початку XIX ст. та запропонував засоби поступової ліквідації кріпосного права в Росії [8, с. 206].

В роботі “Національне багатство...” вчений особливу увагу приділив розвитку сільського господарства. Він вважав, що “для підтримки загальної свободи торгівлі необхідно відмінити всі безпосередні податки, поголовні та цехові збори, й особливо податки на товари першої необхідності... Замість

того всю суму державних витрат направити на сільське господарство” [7, с. 164].

М.А. Балуг'янський зазначав, що в першу чергу необхідно забезпечити різними видами соціальної допомоги саме селян. В цьому вчений також опосередковано підтримував ідею скасування кріпосного права [8, с. 390]. Ще у своїй докторській дисертації “Про зерносховища” він писав, що “Між важливими благами, якими користуються громадяни у державі, основне і ніяк не другорядне місце посідає благополуччя, яке полягає не тільки у придбанні необхідних для життя речей, а й у користуванні речами, які дають задоволення. Коли держава осягає цю мету, то може бути небезпечною для ворогів і почуває себе захищеною від усякого нападу” [9].

Отже, М.А. Балуг'янський, підтримуючи економічну концепцію смітїанства, вважав, що скасування кріпосного права необхідне для розвитку сільського господарства як основного джерела доходів держави у період кінця XVIII – початку XIX ст.

Ідеї вченого в галузі законодавчого регулювання правовідносин у сфері фінансів були сформульовані на ліберальних засадах, певною мірою обумовлювали майбутній розвиток державницьких концепцій на кшталт теорії “нічної варти”, тобто пропонували максимальне обмеження втручання держави у фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Література

1. Фатеев, А. Н. Академическая и государственная деятельность М. А. Балугьянского (Балудянского) в России [Текст] / А. Н. Фатеев. – Ужгород : Типография “Школьной помощи”, 1931. – 64 с.
2. Косачевская, Е. М. Михаил Андреевич Балугьянский и Петербургский университет первой четверти XIX века [Текст] / Е. М. Косачевская. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1971. – 272 с.
3. Голубка, С. М. Економічна система М. А. Балуг'янського [Текст] / С. М. Голубка. – Львів : Світ, 1998. – 229 с.
4. Байцура, Т. Закарпатоукраинская интеллигенция в России в первой половине XIX века [Текст] / Т. Байцура. – Пряшев, 1971. – 372 с.
5. Tardy L. Balugyánsky Mihály [Text] / L. Tardy. – Budapest : Akadémiai Kiadó, 1954. – 256 m.
6. Усенко, І. Б. Балудянський (Балуг'янський) Михайло Андрійович [Текст] / І. Б. Усенко // Антологія української юридичної думки / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична книга, 2001. – Т. 5. – 2003. – 600 с.
7. Томсинов, В. А. Российские правоведы XVIII – XX веков. Очерки жизни и творчества [Текст] / В. А. Томсинов. – М. : Зерцало, 2007. – Т. 1. – 672 с.
8. Олейников, В. В. Питання соціального захисту населення державною владою в працях вітчизняних вчених другої половини XVIII – початку XIX століття [Текст] / В. В. Олейников, А. В. Гончаров // Влада і суспільство: проблеми взаємодії : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2005. – 420 с.
9. Balugyanszky M. Dissertatio Inauguralis De Promptuariis [Text] / M. Balugyanszky // Архив музея истории СПбГУ. – Ф. Person 39/9. – Л. 2.

Олейников, В.В. Фінансово-правові погляди М.А. Балуг'янського [Текст] / В.В. Олейников // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення: зб. тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (4-5 червня 2010 р., м. Суми). - Суми: УАБС НБУ, 2010. - С. 65-70.